

Historische schets van de ontwikkeling van NME

door Gerard Jutten

In deze tekst vind je een schets van de ontwikkeling van de natuur- en milieueducatie in Nederland. We gaan er met zevenmijlslaazen doorheen. Beginnend in 1894 met de natuursport van Heimans en Thijsse, via de natuurbeschermingseducatie van het IVN sinds 1960 naar de door meerdere organisaties en instellingen omarmde natuur- en milieueducatie sinds de jaren 70, eindigen bij leren voor duurzame ontwikkeling in 2020. In een intermezzo ga ik in op ontwikkelingen in onderwijs, bij overheden en in onderzoek.

NATUURSPORT

De ontwikkeling van de natuur- en milieueducatie in Nederland begint bij de educatoren E. Heimans en Jac. P. Thijsse. Deze twee onderwijzers timmerden flink aan de weg om de belangstelling voor de natuur, voor planten en voor dieren te verhogenⁱ. Heimans en Thijsse richtten zich primair op kennis en het beleven van de natuur. Ook legden ze verbanden tussen kennis van planten en dieren en hun omgeving: een ecologische benadering ‘avant la lettre’. Levensgemeenschappen als die van heide en vennen, moerassen en bossen kwamen in beeld. Hun eerste natuurboekje *Van vlinders, bloemen en vogels* (met als ondertitel *Langs dijken en wegen*) verscheen in 1894. Als onderwijzers namen zij hun klas regelmatig mee naar buiten voor natuuronderwijs. Hun doel: belangstelling wekken voor de ‘schoonheid van de natuur’. De bekende schoolplaten, naar oorspronkelijke schilderijen van M.A. Koekkoek, verschenen vanaf 1915. Natuuronderwijs kreeg aarzelend vormⁱⁱ. Heimans en Thijsse stimuleerden de ‘natuursport’, zoals ze dat noemden. Dit was natuureducatie pur sang. Parallel aan deze ontwikkelingen vond ook de oprichting van de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie (NJN) plaats in 1920ⁱⁱⁱ, een belangrijke mijlpaal voor de natuureducatie.

‘Mijn ideaal is, dat alle mensen met bloemen en vogels en vlinders vertrouwd raken als met hun dagelijkse vrienden, dat zij het leven van het jaar zien worden en vergaan en innig en aandachtig de wondere schoonheid en ernst daarvan gadeslaan en genieten.’ Jac. P. Thijsse (1902)

Tegelijkertijd waren Heimans en Thijsse niet alleen educatoren, maar legden ze ook een belangrijke basis voor de bescherming van de natuur. Vooral Thijsse was de grote inspirator voor het daadwerkelijk beschermen van natuurterreinen, te beginnen met de aankoop van het Naardermeer door Natuurmonumenten^{iv}. Je zou dit kunnen zien als het begin van een duidelijk handelingsperspectief: naast meer weten van de natuur ook handelen om die natuur te beschermen. Natuureducatie werd zo ook natuurbeschermingseducatie.

Een bijzondere ontwikkeling was de start van de eerste schooltuin in Rotterdam (1911) en van de Haagse School- en Kindertuinen (1919). Gemeenten die schooltuinen beheerden! Kinderen en hun

ouders verbouwden hun eigen groenten en leerden tuinieren. Zo kwamen ze in aanraking met de basisbeginselen van het leven van planten en dieren. De aanleiding voor de school- en kindertuinen was de grote armoede in de steden. Via de tuinen wilden de gemeentelijke overheden arbeidersgezinnen stimuleren om gezond te eten. ‘Jong leren eten’ dus, honderd jaar geleden...

NATUURBESCHERMINGSEUCATIE

Vrijwillige natuurbeschermingswachten riepen vanaf de jaren 30 van de 20^e eeuw het publiek in bos en veld op om zorgvuldig om te gaan met de natuur. Een bekend gezegde op een ANWB-poster in die tijd was: ‘Laat niet als dank voor ’t aangenaam verpoozen, den eigenaar van ’t bosch de schillen en de doozen’. Bij deze wachten groeide de behoefte om niet alleen corrigerend op te treden, maar meer te doen aan voorlichting en educatie. Ze zagen dit als een manier om planten en dieren te beschermen.

Biologieleraar Jan Nijkamp was in de jaren 60 van de 20^e eeuw de grote initiator voor de natuurbeschermingseducatie. De Bond van Natuurbeschermingswachten werd in 1960 omgevormd tot IVN: Instituut voor Natuurbeschermingseducatie, Vereniging van natuurbeschermingswachten en natuurgidsen¹. Samen met Harry Wals (directeur Haagse School- en Kindertuinen en voorzitter IVN) bedacht hij een in die tijd passende driedeling: Natuurmonumenten zorgde voor het beheer van natuurterreinen, IVN zorgde voor de educatie en Stichting Natuur en Milieu (toen nog Contact-Commissie voor natuur- en landschapsbescherming) zorgde voor beleidsbeïnvloeding. Zo ontstond een overzichtelijke wereld van natuurbeschermers met ieder een eigen domein. Deze indeling impliceert het beeld dat natuurbescherming werd gezien als een opdracht aan de mens om goed voor planten en dieren te zorgen. De mens werd niet zo zeer als onderdeel van de natuur gezien, maar als hoeder en rentmeester. Natuurbeschermingseducatie als één van de instrumenten om natuur te beschermen.

MILIEUEUCATIE

Rond 1970, het Europees Natuurbeschermingsjaar (N70), werd steeds dringender gepleit voor de aanpak van milieuproblemen. Je kunt veel van deze problemen oplossen met zuiveringstechnieken, maar wezenlijker is het gedrag van mensen te veranderen, zo was het algemene gevoel. De roep om meer probleemgerichte milieueducatie werd steeds sterker. Een andere invalshoek dus vergeleken met de oudere natuureducatie en natuurbeschermingseducatie. Dominant in de milieueducatie was de beredeneerde noodzaak tot gedragsverandering als basis voor een betere omgang met ons milieu. Men zag de sleutel in opvoeding tot milieubesef, met veel verschillende vormen van milieuvoorlichting en -educatie, om concreet gedrag van mensen te veranderen. Minder autorijden, minder plastic gebruiken, geen zwerfvuil veroorzaken. Opnieuw was dit een sterk instrumentele invalshoek. Dit ging gepaard met een ontwikkeling van natuur beleven en kennen naar een meer probleem-analyserende benadering (gericht op oorzaken van achteruitgang van natuur- en milieukwaliteit). Een kernbegrip in deze jaren was ‘ervaringsleren’.

NATUUR- EN MILIEUEUCATIE

Dat natuurbeschermingseducatie en milieueducatie beide belangrijk waren, was in die tijd niet meteen gemeengoed. In discussies over ‘groene’ en ‘grijze’ educatie speelde vaak mee dat een deel van de educatoren zich bezorgd toonde over de negatieve toonzetting en het doemdenken van milieueducatie. Deze was gebaseerd op de gedachte: Als we niet veranderen komen er milieurampen. Zo

¹ Website <https://www.ivn.nl/over-ivn/geschiedenis-van-ivn>.

luidde de titel van een boekje van Z. Salverda over de noodzaak om in te grijpen: 'Uit zelfbehoud' (1971). Angst voor de toekomst als basis voor educatie werkt echter niet. Geleidelijk werd de samenwerking tussen groen en grijs beter. Het inzicht groeide dat kennis van natuur een belangrijke basis kan zijn voor educatie die meer op milieuproblemen gericht is, bijvoorbeeld kennis over de werking van kringlopen en voedselpiramides in de natuur. Het begrip 'natuur- en milieueducatie' werd midden zeventiger jaren gemunt.

Vernieuwend was de insteek van hydroloog Pieter Schroevers die met Willem Hoogendijk in de jaren 70 Aktie Strohalm startte: een groep mensen die zeer betrokken was bij de milieuproblematiek en actie voerde en mensen bewust maakte van de wereldwijde samenhang hiervan. Schroevers legde de vinger op de politieke dimensies van natuur en milieu^v. Hiermee kwam er aandacht voor de politieke, maar ook economische en maatschappelijke dimensies van natuur en milieu. Schroevers vond dat educatie moet bijdragen aan inzicht welke mechanismen in de samenleving natuur- en milieuproblemen veroorzaken en wat daaraan fundamenteel zou moeten veranderen. Kennis van planten, dieren en milieuproblemen sec is niet voldoende: het gaat om het doorgronden van de achterliggende mechanismen. 'Het zoeken naar de vraag achter de vraag', zoals Schroevers het ooit formuleerde. Om deze benadering goed tot zijn recht te laten komen werd in 1975 de Stichting voor Milieu-Educatie² opgericht, als vervolg op Aktie Strohalm.

In 1975 verscheen het advies van de CNBE (Commissie voor Natuurbeschermingseducatie)³: 'Advies Inzake een beleidsplan voor de educatie betreffende het natuurlijke milieu en het waardevolle cultuurlandschap'. Hierin stond de groene educatie centraal. Dit advies werd in 1985 opgevolgd door het advies 'Tussen natuurbeleven en overleven, een basisvisie op de natuur- en milieueducatie'^{vi} van de CNBE. Een geheel andere toonzetting, recht doende aan de ontwikkelingen in het veld sinds de jaren 70. De adviezen laten zien dat natuurbeschermingseducatie meer los raakte van de natuurbescherming als een sectoraal maatschappelijk belang. Het tweede advies stelde dat de bevordering van de mondigheid van mensen en van hun rationele afweging centraal moet staan in natuurbescherming. Het gebruik van het gezond verstand, het uitlokken van waardeoordelen en het toerusten van mensen om zelfstandig keuzen te kunnen maken werden als belangrijk gezien. Mede naar aanleiding van dit advies kwam er meer aandacht voor probleemgerichte benaderingen. Hierbij was het vanzelfsprekend niet de bedoeling om kinderen, en volwassenen, te confronteren met de volle zwaarte van mondiale milieuproblemen, maar wel om dit naar ieders eigen vermogen te doen.

Uitvoerig ging het tweede advies in op leerprocessen en een educatieve benadering, met onder meer een toelichting op de 'hermeneutische cirkel': een methode waarin wordt bevorderd dat meer inzicht werd verkregen in het geheel van de milieuproblematiek in plaats van een benadering gericht op deelproblemen. Het

De visie op de NME in die tijd ging uit van een fasering, rekening houdend met leeftijd en ontwikkeling: van concreet, dichtbij en ontdekkend naar breed, veraf, abstract en probleem-analyserend. Deze visie leidde tot de volgende hoofddoelstelling van de NME, zoals geformuleerd in het advies 'Tussen natuurbeleven en overleven' (1985):
Mensen in staat stellen kennis te verwerven over en inzicht te verwerven in:
 - de natuur, als oorsprong van en voorwaarde voor het leven,
 - de wijze waarop, omgekeerd, menselijk handelen de kwaliteit van de natuur en het landschap beïnvloedt,
 waardoor zij met verantwoordelijkheidsgevoel, weloverwogen persoonlijke en maatschappelijke keuzen kunnen maken die aan die wederzijdse samenhang recht doen; en hen in staat stellen de houdingen en vaardigheden te ontwikkelen die hen kunnen helpen die keuzen bij de vormgeving van de samenleving zo goed mogelijk te realiseren.

² Zie website <https://sme.nl/>.

³ Adviescommissie in die jaren voor de staatssecretaris van het voormalige ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM).

advies had veel invloed in de wereld van de NME. NME-professionals, of het nu consultants^{vii}, adviseurs, schoolbiologen of vrijwilligers waren, benutten het advies om de eigen rol scherp te krijgen. Ook hielp het hen om te bepalen welke doelen in hun situatie realistisch waren en op steun konden rekenen van opdrachtgevers en achterban. Instellingen werden zo geprikkeld om hun identiteit en hun kerntaken te formuleren en herformuleren.

ONDERWIJS: VAN NATUURONDERWIJS TOT LEREN VOOR DUURZAAMHEID

In de vorige paragrafen wordt de ontwikkeling geschetst van natuureducatie, via natuurbeschermingseducatie en milieueducatie, naar natuur- en milieueducatie. In deze paragraaf wordt gekeken hoe deze ontwikkeling verliep in het onderwijs.

In de periode na 1950 was er sprake van een groeiende aandacht voor planten, dieren én hun milieu (omgeving). Jan Nijkamp gaf een belangrijke impuls aan de ontwikkeling van natuuronderwijs als directeur van de Haagse School- en Kindertuinen (sinds 1948) en als voorzitter van de Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, de latere KNNV, een functie die hij vervulde sinds 1949. Hij bepleitte als eerste de functie van schoolbioloog: een ervaren leerkracht met kennis van de veldbiologie, die onderwijzers helpt om kinderen in aanraking brengen met natuur en meer te leren over de natuur. Ook gaf hij een impuls aan het Biologisch Werkkamp voor onderwijzers (BWO). Periodiek verscheen tussen 1950 en 1980 'De natuur van de maand', een inspiratiebron voor velen. Gedurende deze 30 jaar was Nijkamp daarvan de eindredacteur.

De oprichting van de Stichting School in Bos, begin jaren 70 markeert een andere ontwikkeling^{viii}: het ontstaan van centra voor veldstudie gericht op scholen. Door kinderen in klassenverband een week te laten verblijven in de natuur kregen zij de kans om unieke natuurervaringen op te doen. Veldwerk werd niet alleen als basis voor natuurbeschermingseducatie gezien, maar ook als belangrijke basis in de opvoeding: de omgang met elkaar en met de natuur. De gemeente Den Haag realiseerde al in 1974 het Buitencentrum Wilhelminaoord. Daarna volgde het Woldhuis bij Apeldoorn in 1980 en werd vervolgens in 1982 het veldstudiecentrum te Orvelte opgericht, toen als onderdeel van de voormalige Stichting Veldstudiecentra⁴.

Aan dit perspectief op natuureducatie als inspiratiebron en als basis voor de opvoeding en onderwijs aan kinderen, ligt een andere visie ten grondslag. Natuur wordt gezien als pedagogisch middel en de vormende waarde van natuurervaringen nemen hierbij een belangrijke plaats in. De Nederlandse pedagoog Wim ter Horst schreef het boek 'Natuur en kind, ideeën voor een groene opvoeding' (1978)^{ix}. Hij zag omgang met de natuur als wezenlijk voor een gezonde ontwikkeling van het kind naar volwassenheid. Ook binnen bijvoorbeeld het Jenaplanonderwijs zien we dat natuur als pedagogisch middel een plek heeft. Over die 'groene pedagogiek' is veel gepubliceerd door onderwijspedagoog Kees Both^x.

Het 'ontdekkend leren was een belangrijke ontwikkeling in het natuuronderwijs. Geïnspireerd door onder andere J. S. Bruner (1915-2016), een Amerikaanse psycholoog en onderwijsdeskundige werd meer kindgericht gewerkt. In de jaren 70 en 80 verschenen vele artikelen over natuuronderwijs en over ontdekkend leren. Onder andere in De Grabbelton, een uitgave van het project Natuuronderwijs in de Basisschool, onderdeel SLO. De Stichting Biologie en Onderwijs (BEO) bevorderde goed biologieonderwijs en gaf een serie BEO-Geluiden uit met tal van achtergronden en praktische tips. Ook het 'Bulletin voor het onderwijs in de biologie' vormde een belangrijke inspiratiebron.

In de tweede helft van de jaren 70 kwam er veel aandacht voor de kwaliteit en de rol van de schoolomgeving. Kees Bleijerveld, Kees Both en Pieter Teernstra,

⁴ Later is deze stichting overgegaan in de Stichting Veldwerk Nederland en sinds 2018 heeft het IVN zowel Woldhuis als veldstudiecentrum Orvelte overgenomen.

medewerkers van de Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO), schreven al in 1977 'Het gebruik van de schoolomgeving' voor de Commissie Modernisering Leerplan Biologie^{xi}. Bijzonder om te constateren dat groene schoolpleinen ook anno 2020 weer helemaal in zijn.

De toenemende aandacht voor NME betekende ook dat steeds duidelijker werd dat er in het onderwijs sprake was van een fors implementatieprobleem. In 1988 kwamen financiële middelen vrij voor de ontwikkeling van een didactiek van natuur- en milieueducatie in het onderwijs. Het project Didactiekontwikkeling NME ging van start. Tal van publicaties die hieruit voortgekomen zijn, zijn nog steeds interessant en relevant^{xii}. Belangrijk waren verder het programma NME Onderwijs Impuls (1992-1995, gericht op PO, VO en MBO) onder leiding van SLO en Universiteit Utrecht. De NME Onderwijs Impuls kreeg een vervolg in de NME Extra Impuls (1996-1999). Deze was naast scholen ook gericht op andere doelgroepen zoals gemeenten en NGO's.

Vanaf 2000 werd NME steeds meer verbreed naar Leren voor Duurzame Ontwikkeling. Zo werd in 2007 het 'Kernleerplan Leren voor Duurzame Ontwikkeling' voor het funderend onderwijs 4 - 16 jaar uitgebracht door SLO⁵. Er ontstonden rond deze tijd ook diverse onderwijsnetwerken, zoals de Duurzame Pabo. In 2016 verscheen het eindrapport 'Ons Onderwijs 2032' van de commissie Schnabel. Daarna werd door het onderwijsveld zelf 'curriculum.nu'⁶ opgezet. Een traject waarin het onderwijsveld met inzet van velen formuleerde aan welke duurzaamheidsthema's in het onderwijs gewerkt zou kunnen en moeten worden, uitgaande van kerndoelen en eindtermen.

Sinds 2000 ging er steeds meer aandacht uit naar systeemdenken in het onderwijs: niet alleen de individuele ontwikkeling van het kind is van belang, ook de relatie met de omgeving. De concept-contextbenadering werd in onder meer de leerlijn biologie 4-18 jaar als uitgangspunt genomen voor de doelstellingen biologie (2007). Daarnaast krijgt het concept van de *Whole School Approach*^{xiii} steeds meer aandacht. Kortom, het onderwijs met betrekking tot leren over natuur, milieu en duurzaamheid^{xiv} is volop in ontwikkeling⁷.

TOENEMENDE AANDACHT VOOR EDUCATIE, OOK BIJ DE OVERHEID

Hierboven kwam al aan de orde dat er ook binnen de overheden op diverse niveaus toenemende aandacht was voor het belang van voorlichting en educatie, vooral vanaf 1970. In 1951 werd de 'Commissie voor de opvoeding tot de Natuurbeschermingsgedachte' gevormd, sinds 1972 de eerder genoemde 'Commissie voor Natuurbeschermingseducatie' (CNBE). Het zogenoemde 'gele advies' van deze commissie uit 1975, 'Advies inzake een beleidsplan voor de educatie betreffende het natuurlijke milieu en het waardevolle cultuurlandschap', ging nog sterk uit van een benadering van natuurbeschermingseducatie gebaseerd op de trits 'beleven, kennen en handelen' en 'hoofd, hart en handen'^{xv}. De dominante visie tot halverwege de jaren 70 was dat een grotere betrokkenheid bij en kennis van de natuur een belangrijke basis voor natuurbescherming vormt. Deze visie is herkenbaar in het advies van de CNBE. Kernbegrippen waren 'ontdekkend leren'^{xvi} en 'aanschouwelijk onderwijs'.

Sinds N70, het Europees Natuurbeschermingsjaar 1970, ging de ontwikkeling van NME binnen de overheid snel. In de jaren 70 vervulde het toenmalige ministerie van CRM⁸ (later LNV⁹) een sterk stimulerende rol. Het IVN kon met steun van het rijk landelijk extra beroepskrachten aanstellen ter bevordering van onder meer natuur- en milieueducatie in het onderwijs en het jeugd- en jongerenwerk.

⁵ <http://www.slo.nl/primair/Themas/duurzaam/>.

⁶ <https://www.curriculum.nu/voorstellen/mens-natuur/>.

⁷ <https://www.lvdo.nl>.

⁸ Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk

⁹ Landbouw, Natuurbeheer en Visserij; weer later Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

In 1976 werd met steun van CRM en de provincies een begin gemaakt met het opzetten van een netwerk van provinciale consulentschappen NME¹⁰. Bij de instelling van de Nationale Parken (te beginnen met Schiermonnikoog in 1989) werd aan het Nationale-Parkenbeleid voorlichting en educatie als vierde pijler toegevoegd, naast de al bestaande pijlers beheer, onderzoek en recreatie.

Ook andere ministeries begonnen zich in dit werkveld te manifesteren, waarbij het ministerie van VROM een belangrijke rol vervulde. Er ontstond omstreeks 1976 een 'Interdepartementale werkgroep natuur- en milieueducatie en -voorlichting', met vertegenwoordigers van zeven ministeries (OCW, LNV, VROM, VWS/WVC, V&W, EZ en BZ¹¹).

Zoals hierboven beschreven kwam de CNBE in 1985 met het advies van de CNBE 'Tussen natuurbeleven en overleven, een basisvisie op de natuur- en milieueducatie'. Dit advies markeert het begin van heel veel veranderingen binnen de natuur- en milieueducatie. Mede door het advies en door maatschappelijk organisaties werd vanuit de Tweede Kamer de druk op het kabinet opgebouwd om meer te doen aan NME, middels de motie Tommel in 1985 en de motie Feenstra in 1988. Dit resulteerde in een aantal landelijke NME-programma's vanuit de rijksoverheid.

De 'Nota natuur- en milieueducatie. Een meerjarenvisie' (1988) van het ministerie van LNV vormde voor de ontwikkeling van de NME een belangrijke impuls^{xvii}. In 1993 verscheen vervolgens het 'Kaderplan NME 1993-1999: Extra Impuls, Op weg naar duurzaamheid als tweede natuur'^{xviii}. De omschrijving van NME werd verbreed in lijn met het toenemende belang van duurzaamheid: 'NME helpt personen en groepen in de samenleving bij het leerproces om de principes van duurzaamheid in alle maatschappelijke en individuele beslissingen en activiteiten te betrekken'.

Een groot aantal beleidsnota's en programma's volgden in de eerste decennia van de 21^e eeuw: De nota NME 21, het programma Leren voor duurzaamheid (2000-2003), het programma Leren voor Duurzame Ontwikkeling: van marge naar mainstream (2004-2007), de nota Kiezen, leren en meedoen; naar een effectieve inzet van NME in Nederland (2008-2011). Hierop volgde het kennis- en innovatieprogramma DuurzaamDoor 'Sociale innovatie voor een groene economie' voor de periode 2013-2016. Dit programma werd verlengd voor de periode 2017-2020: 'Sociale innovatie voor een groene economie; Duurzaam verder met waarde(n)volle coöperatie'.

Ook op provinciaal en lokaal/regionaal niveau was het NME-veld volop in ontwikkeling. Het netwerk van provinciale consulentschappen groeide in de jaren 80 en 90. Zeker op lokaal niveau was eveneens sprake van een enorme ontwikkeling. Na het aanstellen van schoolbiologen in een toenemend aantal gemeenten vooral sinds de jaren 70, ontstonden er lokale schoolbiologendiensten met meerdere medewerkers. Zij richtten zich aanvankelijk primair op het lokale onderwijs. Deze schoolbiologendiensten groeiden door naar de huidige NME-centra met een steeds breder takenpakket dat goed beschreven is in het in 2018 verschenen boek Van schoolbioloog tot duurzame duizendpoot^{xix}. Een belangrijke netwerkorganisatie voor dit werkveld is het GDO¹², vereniging Gemeenten voor Duurzame Ontwikkeling.

¹⁰ <https://www.ivn.nl/over-ivn/geschiedenis-van-ivn>.

¹¹ Onderwijs, Cultuur en Wetenschap; Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit; Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer; Volksgezondheid, Welzijn en Sport/Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur; Verkeer en Waterstaat; Economische Zaken; Buitenlandse Zaken

¹² Zie website <http://www.vereniginggdo.nl>

AANDACHT VOOR NME IN DE WERELD VAN WETENSCHAP EN ONDERZOEK

Vanaf de jaren 90 werd er geleidelijk aan meer onderzoek gedaan naar natuur- en milieueducatie en verschenen er wetenschappelijke publicaties over dit werkveld. Vooral op het gebied van didactiek verschenen vele publicaties. Deze vormden voor de NME-er een bron van inspiratie bij visievorming, doelen, werkvormen en het nadenken over de relatie tussen mens en natuur.

Op de bijzondere leerstoel Natuur- en Milieueducatie¹³ werd de pedagoog Marjan Margadant-Van Arcken benoemd als bijzonder hoogleraar te Wageningen/Utrecht voor de periode 1999-2002. Zij verdiepte zich vooral in natuurbeleving bij kinderen. Bekende publicaties van haar hand zijn 'Dierenjuf, natuureducatie en de relatie tussen jonge kinderen en dieren', 'Groen verschiet', 'Natuurbeleving en natuuronderwijs bij acht- tot twaalfjarige kinderen' en 'Natuur in kinderhanden'. Van 2004-2009 volgde Kris van Koppen haar op als bijzonder hoogleraar NME. Een bekend onderzoek uit deze periode is 'Hoe duurzaam is NME? Een explorerend kwantitatief onderzoek naar langetermijneffecten van Natuur- en Milieueducatie op basisscholen'.

De socioloog Gert Spaargaren bekleedde op initiatief van het IVN van 1999-2003 het bijzonder hoogleraarschap Beleidsmatige aspecten van NME aan de Universiteit van Tilburg. Van zijn hand verschenen onder andere 'Met NME naar een beschaafder samenleving', 'Sociology, environment, and modernity: ecological modernization as a theory of social change' en 'Nationale overheid, burgers, en politiek in een tijdperk van globalisering: drie uitdagingen'. Vanaf midden jaren 70 was de socioloog Nico Nelissen als hoogleraar Bestuurskunde in Nijmegen en hoogleraar Natuur- en Milieuvraagstukken in Tilburg betrokken bij milieueducatie. Talrijke publicaties verschenen van zijn hand, zoals 'Methoden ter bevordering van het milieubesef', 'Environmental problems and participation' en 'Milieubesef en milieugedrag'.

Sinds 2009 is Arjen Wals hoogleraar te Wageningen voor 'Social learning and sustainable development'. Enkele van zijn publicaties zijn 'Social learning towards a sustainable world', 'Social learning' en 'Globalization and environmental education: looking beyond sustainable development'. In Groningen is omgevingspsycholoog Agnes van den Berg sinds 2012 bijzonder hoogleraar beleving en waardering natuur en landschap. Deze leerstoel is mogelijk gemaakt door de stichting Leerstoelen Natuurmonumenten. Van den Berg is gespecialiseerd in onderzoek naar natuur en gezondheid. Publicaties zijn onder andere 'Mens en natuur hebben elkaar en ruimte nodig' en 'Health benefits of plants and green space'. In Groningen is ook hoogleraar Linda Steg actief op het raakvlak van psychologie en milieu. Zij publiceerde onder meer 'Environmental psychology: An introduction' en 'Climate change adaptation by individuals and households: A psychological perspective'. Tenslotte vervult Dieuwke Hovinga bij de Hogeschool Leiden het lectoraat Natuur en Ontwikkeling Kind.

LEREN VOOR DUURZAME ONTWIKKELING EN SOCIAAL LEREN

Sinds 2000 wordt steeds meer de terminologie gebruikt van 'leren voor duurzame ontwikkeling', ook wel duurzaamheidseducatie genoemd. Internationaal wordt deze stroming aangeduid als Education for Sustainable Development. Het NME-werkveld heeft zich hiermee naar duurzaamheid verbreed, zowel qua inhoud, doelgroepen als partners. Een belangrijke ontwikkeling was de inzet van de NCDO met Lokale Agenda 21. Sindsdien kwam er aandacht voor het sociaal leren: samen met anderen leren en werken aan oplossingen van problemen, zonder dat bij het begin al duidelijk is wat de

¹³ Een initiatief van de stichting Bijzondere Leerstoelen Natuurbeheer van het Prins Bernhard Cultuurfonds

oplossingen zijn. Coalitie, co-creatie en samenwerken aan sociale innovatie zijn termen die hiermee nauw samenhangen.

In het beleidskader van het programma DuurzaamDoor 2017-2020 wordt een context geschetst van een Nederland dat te maken heeft met mondiale duurzaamheidsopgaven. Verwezen wordt naar de Sustainable Development Goals (SDGs) van de VN, te behalen in 2030, waaraan ook Nederland zich heeft gecommitteerd. Deze doelen zijn uitgangspunt voor diverse beleidsvelden. Ze vragen om het geleidelijk ombouwen van economische processen ten behoeve van het behouden en beter benutten van ons natuurlijke kapitaal. Die transitie naar een meer duurzame, groene economie vraagt om inzet van een breed spectrum van het sociale instrumentarium. Om dit te bereiken staat in het programma DuurzaamDoor de samenwerking tussen overheden (rijk en decentrale overheid), onderwijs, ondernemers, onderzoek en onderop (burgerorganisaties en maatschappelijke organisaties) centraal¹⁴.

DuurzaamDoor formuleert met betrekking tot leerprocessen het volgende:

Leerprocessen kunnen gericht zijn op individueel leren, persoonlijke ontwikkeling of competentieverwerving, maar ook meer groepsgewijs (organisatie-leren, groepsdynamiek) of tussen actoren van verschillende aard (multi-stakeholder groepen): sociaal leren, bijvoorbeeld in een Community of Practice, waar verschillende stakeholders betrokken zijn om hun kennis en perspectieven te delen.

SLOTOVERWEGING

Het educatieve werk met betrekking tot natuur, milieu en duurzaamheid wordt tegenwoordig vaak gepositioneerd als 'instrument van overheidsbeleid' en krijgt op deze manier legitimatie voor overheidssubsidie. Ook DuurzaamDoor verwijst naar de duurzaamheidsdoelen waar '... Nederland zich aan heeft gecommitteerd'.

Die positionering als 'instrument van beleid' doet een sterk appel op reflectie op het mensbeeld van de NME-professional en diens visie op leren en educatie. Hoe ziet de NME-er zijn rol in relatie tot het kind of de volwassene waar hij zich op richt? Laat duurzaamheid als 'leerstof', gekoppeld aan de Sustainable Development Goals van de VN voldoende ruimte voor eigen keuzen? Hoe dogmatisch is het wereldbeeld dat we nastreven? Vanuit pedagogisch perspectief is het interessant om op dit aspect kritisch te reflecteren. Al omstreeks 1970 waarschuwden Imelman en Meijer^{xx} voor een te instrumentele benadering van opvoeding en onderwijs, waarmee geen recht wordt gedaan aan de eigen verantwoordelijkheid van individuele mensen.

Interessant is het idee om te spreken van *Education towards Sustainability*. In 1992 schreef Bob Jick'ling, een Canadese hoogleraar in NME: '*... that education for any cause is not true education, which should strive to prepare minds to create new ideas, not follow a doctrine. Since we don't have solutions to sustainability, we should prepare students to create them.*' Hij gaf één van zijn spraakmakende artikelen de titel mee 'Why I don't want my children to be educated for sustainability'. In Nederland heeft Arjen Wals deze discussie veelvuldig gevoerd. Wals argumenteert '*that education is only useful when we reflect on what kind of education and for what purpose. Otherwise, ... education will only equip people to become more effective vandals of the Earth.*'

In het begin van de 20^e eeuw zagen we dat natuur- en milieueducatie vooral het werk was van personen en instellingen uit het maatschappelijke veld, veelal particuliere organisaties, met weinig tot geen invloed van de overheid. Die invloed nam langzaam toe vanaf de tweede helft van die eeuw. Anno 2020 zien we dat overheden de noodzaak van wat zij het 'sociaal instrumentarium' noemen,

¹⁴ <https://www.duurzaamdoor.nl/>.

volop steunen. Aansluiten bij beleidsontwikkelingen van de overheid biedt voor NME kansen en mogelijkheden. Bovendien is de richting naar een duurzame toekomst intussen breed gedragen. Tal van partners in bedrijfsleven en bij bijvoorbeeld gezondheidsinstellingen zijn geïnteresseerd en doen mee. NME is niet meer alleen het domein van de natuur- en milieuorganisaties. Samenwerken met vele verschillende partners biedt bovendien perspectief op het doorbreken van geïsoleerde eilandbenaderingen bij de transitie richting een duurzame samenleving. Denk alleen al aan de interessante Whole School Approach waarbij de school (onderwijs, organisatie en omgeving) als één geheel wordt benaderd in een wellicht ideale concept-contextbenadering.

Nawoord

Interessant is het te zien dat in de transitie naar een duurzame samenleving opnieuw het belang van natuureducatie weer sterker naar voren komt. Als we niet begrijpen hoe de natuur in elkaar steekt, beseffen dat we zelf natuur zijn, weten hoe kringlopen en voedselpiramides werken en inzien dat grondstoffen eindig zijn, dan zullen we geen goede weg vinden naar een duurzame toekomst. En natuureducatie begint, net als in de jaren 50 tot 80 in de vorige eeuw, met verwondering en beleving. ‘Van grijpen naar begrijpen’, zoals een ‘oude’ schoolbioloog ooit de NME-strategie voor zijn Utrechtse dienst noemde. Uit tal van publicaties, gekoppeld aan de ontwikkeling van visies in de NME sinds 1900, is dan ook nog steeds veel inspiratie te halen.

Gerard Jutten, 5 maart 2020

-
- ⁱ Loon, A. van (1994), *De natuur als bondgenoot*. Rotterdam: Erasmus Universiteit. Doctoraalscriptie Sociale Geschiedenis
- ⁱⁱ -Heimans, E. (1893a), *De levende natuur. Handleiding bij het onderwijs in de kennis van Planten en dieren op de lagere school in het bijzonder voor groote steden*. Amsterdam: W. Versluys
- ⁱⁱⁱ Coesèl, Marga, Joop Schaminée, Lodewijk van Duuren (2007), *De natuur als bondgenoot*
- ^{iv} Gorter, H.P., *Ruimte voor natuur, 's Graveland*, Natuurmonumenten, 1986
- ^v Schroevers, Pieter, *Hoe natuuronderwijs ook milieueducatie kan zijn*, (heksenkruidlezing), 1986
- ^{vi} CNBE, *Tussen natuur beleven en overleven, een basisvisie op de natuur- en milieueducatie*, 1985
- ^{vii} In de jaren 70 en daarna waren professionals in het NME-werkveld werkzaam met de functie "landelijk of provinciaal consulent". Zij adviseerden en begeleidden vrijwilligersorganisaties, onderwijs-, jeugd en andere instellingen evenals overheden (gemeente, provincie, rijk) op het gebied van natuur- en milieueducatie.
- ^{viii} *Studiebijeenkomst School in Bos 11 en 12 december 1975*, verslag in tijdschrift vereniging Koninklijke Nederlandsche Heidedemaatschappij, maart 1976
- ^{ix} Horst, Wim ter, *Natuur en kind, ideeën voor een groene opvoeding*, Omniboek (1978)
- ^x Both, Kees, *Naar een groene pedagogiek*, juli 2007
- ^{xi} Bleijerveld, K., K. Both en P. Teernstra "Het gebruik van de schoolomgeving" Commissie Modernisering Leerplan Biologie, 1977
- ^{xii} Boersma, Kerst Th, Schouw, Jan C., *Tussen natuur en milieu; uitgangspunten voor een didactiek van natuur- en milieueducatie*, 1988
- ^{xiii} Frijters, Stan e.a., *Handreiking The Whole School Approach, een integrale aanpak voor duurzame ontwikkeling in het onderwijs*, 2019
- ^{xiv} Frijters, Stan, *Leren voor duurzame ontwikkeling, gewoon doen!*, 2016
- ^{xv} CNBE, (gele advies) "Inzake een beleidsplan voor de educatie betreffende het natuurlijk milieu en het waardevolle cultuurlandschap", 1975
- ^{xvi} In de NME worden veel verschillende werkvormen en methodieken benut, vaak op basis van nieuw opgedane kennis en inzichten. Denk aan ervaringsleren, ontdekkend leren, veldwerk, etc. Bij het thema pedagogiek & didactiek elders op de website vind je meer informatie.
- ^{xvii} Rijksnota NME, een meerjarensvisie, 1988
- ^{xviii} LNV, Kaderplan NME, 1993
- ^{xix} Leussink, Ellen, e.a., *Van schoolbioloog tot duurzame duizendpoot*, 2018
- ^{xx} Meijer, W.A.J., *Leren in opvoeding en communicatie*, Intro Nijkerk, 1983